

ЯВИЩЕ ОСТРАКІЗМУ В СИСТЕМІ ТРАНСЦЕНДЕТАЛЬНИХ ПОНЯТЬ ЖИТТЄВОЇ ФОРМИ

Назаревич Вікторія

Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне, Україна
nazarevich.art@gmail.com

У статті зроблено спробу визначити особливості явища соціальної ізоляції в системі фундаментальних понять та систематизувати соціально-психологічні, філософські уявлення про відчуження як механізм остракізації в групі. Особливу увагу приділено розгляду системи особистості як цілого, автономного від природи утворення, яке функціонує за своїми власними специфічними соціальними законами, і з погляду ототожнення особи – як частини більш складного цілого.

У статті розкрито важливість аналізу основних трансцендентальних факторів життєвої форми, котрі впливають на перебіг особистісного буття окремих індивідів і соціальних груп, первинного фактора екзистенційних потреб, який найбільш яскраво проявляється в соціальній взаємодії особистості, коли вона від народження створює щось принципово нове, при цьому досить часто не усвідомлюючи закономірність і вмотивованість своїх дій, реакцій, поведінкових сценаріїв.

Висвітлено особливості рефлексивних реакцій та відповідей індивіда на остракізм, такі як незацікавленість, критика, упередження, уникнення, неприйняття, зрада, стигматизація, зневага, залишення, образа, залякування й різні дрібні образи та образи й мають загальний вплив на емоції, самооцінку та поведінку.

Указано на роль соціального статусу, самооцінки особистості, соціальної приналежності й характерні особливості ендогенних чинників, які можуть бути передумовою небезпеки того, що неприйнята особистість маневруватиме через своє викривлене сприйняття в ситуації, коли вихід з ізоляції за допомогою її власних можливостей практично неможливий.

Зроблено висновки в системі розгляду поняття остракізму, що на глибинному когнітивно-емоційному рівні впливає на фактичну фундаментальну ситуацію особистості, порушуючи задоволення основних рис трансцендентальних понять життєвої форми.

Подальший розгляд цієї проблеми передбачено в більш розгорнутому вивченні впливу остракізму на інші фундаментальні категорії життєвої форми й дослідженні індивідуальних рис особистості, які впливають на відхід індивіда, що є відстороненням, із соціальної ізоляції.

Ключові слова: трансцендентальність, фундаментальна ситуація, остракізм, остракізатор, соціальна ізоляція, соціальний статус, мультимотивна теорія, приналежність.

Nazarevich Viktoriya. The Phenomenon of Ostracism in the System of Transcendental Concepts of Life Form. In the article, the authors make an attempt to determine the features of the phenomenon of social isolation in the system of fundamental concepts and systematize the socio-psychological, philosophical ideas about alienation as a mechanism of ostracization in the group. Special attention is paid to the consideration of the personality system as a whole, autonomous from the nature of education, which functions according to its own specific social laws, and from the point of view of the identification of the personality as part of a more complex whole.

The article is devoted to the importance of analyzing the basic transcendental factors of life form that influence the course of personal life of individuals and social groups, the primary factor of existential needs, which is most clearly manifested in the social interaction of the individual when she creates something fundamentally new from birth. In this case, quite often, without realizing, the regularity and motives of their actions, reactions, behavioral scenarios.

The features of the reflexive reactions and responses of the individual to ostracism, such as: disinterest, criticism, prejudice, avoidance, rejection, betrayal, stigmatization, neglect, abandonment, resentment, intimidation, are highlighted. And various minor insults, and insults that have a general impact on emotions, self-esteem and behavior.

The role of social status, self-esteem of personality, social affiliation, and characteristic features of endogenous factors, which can cause the risk that an unaccepted person maneuvers because of his distorted perception in a situation where the way out of isolation using its own capabilities is practically impossible.

The conclusions are made in the system of consideration of the concept of ostracism, that at the deep cognitive-emotional level it influences the actual fundamental situation of the personality, violating the satisfaction of the basic features of the transcendental concepts of the life form.

Further consideration of this problem is provided in a more detailed study of the effect of ostracism on other fundamental categories of life form. And the study of individual personality traits that affect the departure of the individual, who is a discharge, from social exclusion.

Key words: transcendentalism, fundamental situation, ostracism, ostracizer, social isolation, social status, multi-motivic theory, belonging.

Назаревич Виктория. Явление остракизма в системе трансцендентных понятий жизненной формы. В статье делается попытка определить особенности явления социальной изоляции в системе фундаментальных понятий и систематизировать социально-психологические, философские представления об отчуждении как механизма остракизации в группе. Особое внимание уделяется

рассмотрению системы личности как целого, автономного от природы образования, которое функционирует по своим собственным специфическим социальным законам, и с точки зрения отождествления личности – как части более сложного целого.

В статье раскрывается важность анализа основных трансцендентальных факторов жизненной формы, которые влияют на ход личностного бытия отдельных индивидов и социальных групп, первичного фактора экзистенциальных потребностей, который наиболее ярко проявляется в социальном взаимодействии личности, когда она от рождения создает что-то принципиально новое. При этом достаточно часто, не осознавая, закономерность и мотивы своих действий, реакций, поведенческих сценариев.

Освещаются особенности рефлексивных реакций и ответов индивида на остракизм, такие как незаинтересованность, критика, предубеждения, избегание, неприятие, измена, стигматизация, пренебрежение, оставление, обида, запугивания. И различные мелкие обиды, и оскорбления, что имеют общее воздействие на эмоции, самооценку и поведение.

Указывается на роль социального статуса, самооценки личности, социальной принадлежности, и на характерные особенности эндогенных факторов, которые могут быть причиной опасности того, что непринятая личность будет маневрировать из-за своего искаженного восприятия в ситуации, когда выход из изоляции с помощью ее собственных возможностей практически невозможен.

Делается вывод в системе рассмотрения понятия остракизма, что он на глубинном когнитивно-эмоциональном уровне влияет на фактическую фундаментальную ситуацию личности, нарушая удовлетворения основных черт трансцендентальных понятий жизненной формы.

Дальнейшее рассмотрение этой проблемы предусмотрено в более развернутом изучении влияния остракизма на другие фундаментальные категории жизненной формы и исследовании индивидуальных черт личности, которые влияют на отход индивида, что является отстранением от социальной изоляции.

Ключевые слова: трансцендентальность, фундаментальная ситуация, остракизм, остракизатор, социальная изоляция, социальный статус, мультимотивна теория, принадлежность.

Постановка наукової проблеми та її значення. Із погляду наукового вивчення, індивід є особливим об'єктом. Як зазначає Р. К. Стерледев, його вивчення можливе з двояких позицій. Із позиції першого підходу особистість розглядається як ціле, як автономне від природи утворення, яке функціонує за своїми власними специфічними соціальними законами. З іншого погляду, особа вивчається як частина більш складного цілого. Причому «останнім часом намітилося розуміння того факту, що розгляд індивіда як частини якогось цілого є

більш глибоким і фундаментальним, ніж його вивчення з позицій першого підходу, тобто як цілого». При цьому взаємозв'язок об'єкта з більш складним цілим можемо розглядати через поняття трансцендентного, яке являє собою те, що міститься за межами свідомості й пізнання. Як зазначає І. М. Лаврухіна: «проблема трансцендентного є однією з основних психологічних, філософсько-метафізичних проблем, у рамках якої ставиться питання про деяку іматеріальну реальність, яка перебуває за межами матеріального світу. Актуальною проблемою трансцендентного роблять, передусім, наші «екзистенційні потреби». Найбільш яскраво це проявляється в соціальній взаємодії особистості, коли вона від народження створює щось принципово нове, при цьому досить часто не усвідомлюючи закономірності й умотивованості своїх дій, реакцій, поведінкових сценаріїв. Як зазначає Н. П. Бехтерева, «мозок вбирає інформацію, обробляє її і приймає рішення – це так. Але іноді індивід отримує готове формулювання ніби з нізвідки» (Жаров, 2007).

Таке формулювання ми ще часто можемо побачити під час вивчення соціально-психологічного поняття остракізму, що є складовою частиною соціального насильства, первинною передумовою якого є відсутність поваги до особистості. Цей фактор унеможлиблює повноцінний розвиток і реалізацію індивідуальних можливостей. В умовах, відсутності якості міжособистісного спілкування й психологічної сталості відбувається руйнування не лише особистісної безпеки, а й порушення, групових кордонів, до якої належить індивід, що піддається соціальній ізоляції. Це явище насильства накладає на особистість свій відбиток. Блокує прояви та бажання особистісного зростання, провокує розбіжність в ідеальному й реальному образі Я, супроводжується закріпленням у самосвідомості негативних уявлень про себе, часто ми можемо зараз спостерігати це явище в освітньому середовищі.

Також наслідком остракізму може бути ліквідація самотрансцендентної властивості особистості, здатності свідомості індивіда трансцендувати себе за будь-які межі, а розуму – прагнення представити те, що лежить за межами наявного досвіду, що фактично змінює фундаментальну ситуацію особистісного буття (Римський, 2008).

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Трансцендентні явища й поняття вивчаються Д. Ареопагітом у тісному поєднанні з апофатикою. Ф. Аквінський учення про досконалість трансцендентності

Бога стосовно творення. І. Кант затверджує принципову непізнаваність світу: пізнанню доступні лише явища, але немає ніякої можливості дізнатися, що ж покладено в їх основу, чим є речі – самі по собі насправді. В екзистенціальній філософії К. Ясперса трансценденція присутня як абсолютна й незбагненна реальність. С. Жаров виділяє загальні філософські перспективи дослідження трансцендентного. К. Williams і С. Govan вивчали вплив індивідуальних реакцій на остракізм. Експериментальні дослідження з відторгнення однопітків у дітей проводилися М. J. Prinstein, N. Kerr, A. Carter-Sowell.

Формулювання мети та завдань статті. Ураховуючи вищезазначене, ставимо метою нашого повідомлення висвітлення впливу остракізму на фундаментальну ситуацію особистісного буття й порушення трансцендентних понять, які зумовлюють індивіда.

Виходячи із зазначеної мети статті, ми повинні виконати такі **завдання:**

- 1) висвітлити основні трансцендентальні фактори життєвої форми;
- 2) указати на вплив соціального неприйняття на риси фундаментальних чинників особистісного буття;
- 3) показати пригніченість індивідуальних проявів особистості при остракізмі.

Методи та методики. Для реалізації мети дослідження застосовано метод аналізу наукової літератури у сферах поняття остракізму, особливості особистісного буття, трансцендентальні поняття, фундаментальна ситуація особистості.

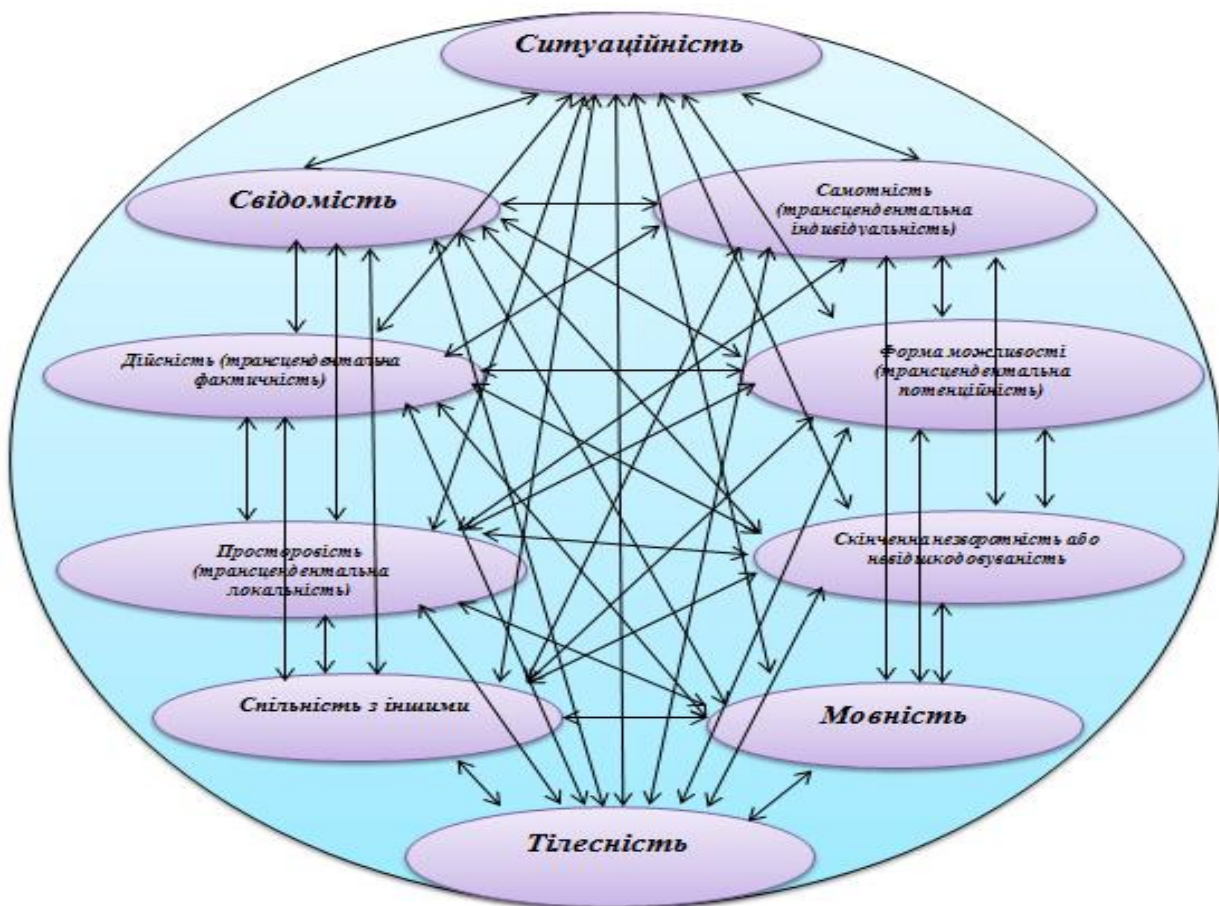
Для дослідження впливу соціального неприйняття на фундаментальну ситуацію особистісного буття індивіда здійснено синтез отриманих аналітичних даних.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Розглядаючи фактичні умови людського світу й фактичну фундаментальну ситуацію, можемо здійснити аналіз практичної сторони цього поняття й констатувати при цьому такі фундаментальні риси людського буття:

- ситуаційність – індивід постійно пов'язаний із певними ситуаціями, єдино й лише в них наші властиві дії та інтенції взагалі доступні й зрозумілі. Кожен можливий (мислимий, фіктивних) рух життя має невід'ємне від нього релевантне середовище, контекст смислоконститутивних стосунків, у якому вони постають. Тому жодна життєва ситуація не розпадається на «суб'єктивні» й «об'єктивні»

частини. Ситуаційність є трансцендентальною, тому що жодне явище життя не може виявитися без ситуативного горизонту. Тому ситуації відносять до умов можливості явищ. Усі «матеріальні» предикати, усі контингентні визначення використовуються при включенні їх у ситуацію;

• свідомість – саморефлексивність як трансцендентальна форма особистісного буття в межах «локальної» й «тотальної» світової цілості. Прагматичний характер цієї будови всіх індивідуальних орієнтувань, яка має стосунок сама до себе, який проявляється у вигляді тілесних рухів у явищі. Жодний конструктивний аналіз свідомості не спроможний висвітлити конкретно розподілену тілесність саморефлексивних ситуацій орієнтування (Лаврухіна, 2009). (див. рис. 1).

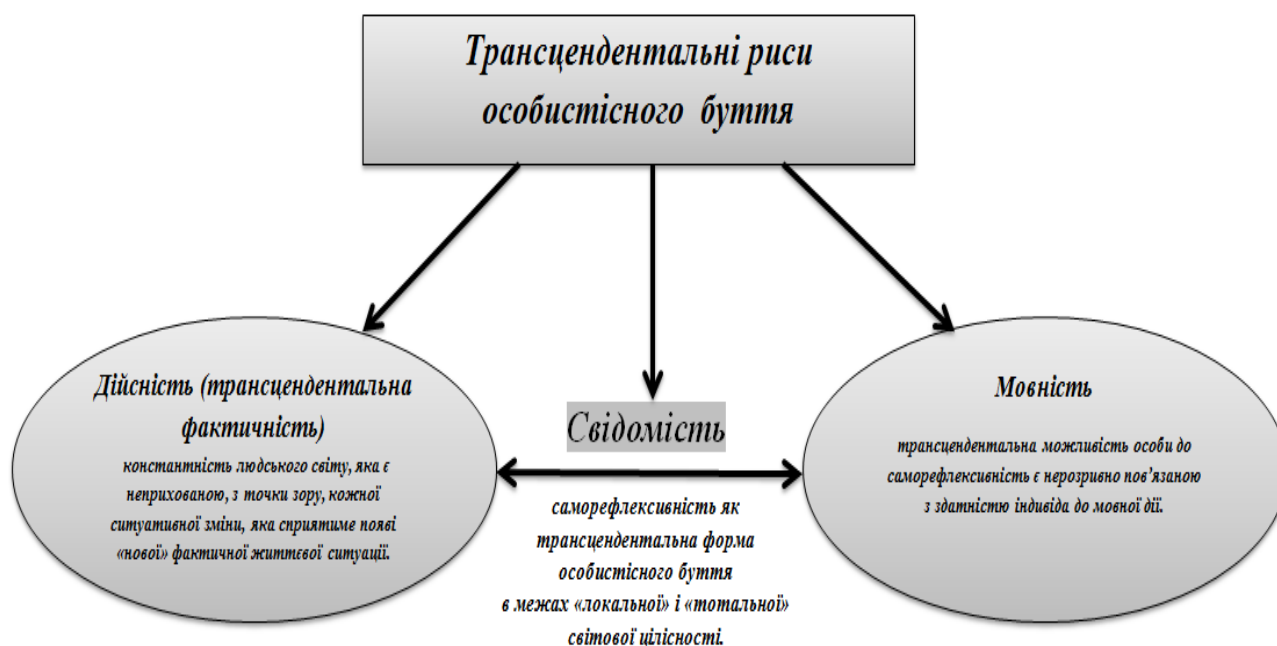

Рис. 1. «Схема трансцендентальності понять життєвої форми»

• Мовність – ситуаційна будова й конструктивна для досвіду трансцендентальна саморефлексивність є нерозривно пов’язаними зі здатністю індивіда до мовної дії.

Для всіх трансцендентальних форм життя існують відповідності у фундаментальних мовних можливостях і з ними пов’язана система-

тична концепція мовних екзистенціалів. Також наголосимо на тривіальному факторі мовлення: «самому собі я доступний лише через комунікативні модули (Римський, 2008). Самостосунок також є комунікативно структурованим». Ще одним компонентом мовності є інтроспекція, яка зароджується первинно в мовному формулюванні (див. рис. 2).

Рис. 2. Взаємозалежність трансцендентальних рис особистісного буття «Дійсність», «Мовність», «Свідомість»

• Дійсність (трансцендентальна фактичність) – фундаментальна риса фактичності, як константність людського світу, є неприхованою, із погляду кожної ситуативної зміни, що сприятиме появі «нової» фактичної життєвої ситуації. Априорі ми не можемо опускати фактичність первинного світу і її поширення на загальну фундаментальну ситуацію. Також цей чинник може бути розглянутий, зважаючи на фундаментальні мовні можливості: апофантичне мовлення твердження, можливості референції, мовного стосунку як до всіх ситуацій, так і до окремих предметів у відповідних випадках, центральній можливості квантифікації екзистенції, так і індикативного мовлення. Так, у певних мовних формах виявляються риси априорної будови особистісної фундаментальності. Відзначимо, що практичний світо- й самостосунок не може сприйматися суто у відстороненні від предметної реальності (Разі, 2009).

- Форма можливості (трансцендентальна потенційність) утворює з можливістю дійсності групу з внутрішніми стосунками, формальні властивості яких виявляються в логічному відношенні модальних операторів (серед яких – «можливо» й «необхідно»). У перспективі вивчення трансцендентальності особистісного буття має розглядатися перетнутість фактичності зі спонтанністю, яка структурує форму всього мовлення та всієї практики, котра розглядається як стосунок – до-себе-самого. Також можемо стверджувати, що форма можливості – найзрозуміліша як група відкритих нам потенційних майбутніх можливостей дії, що можна кваліфікувати саме як факт фундаментальної ситуації і її загальну дійсність. Кожна життєва подія виявляє характерні можливості подальшого розвитку: визначені необхідним способом (старіння, утрата близьких, смерть), стають дійсними в поєднанні з визначеними способами дії (вибір професії, партнера, вибір місця мешкання, військова або цивільна служба, партійна й релігійна належність тощо) (Кувшинова, 2009). Структуру кожної локальної життєвої та орієнтаційної ситуації структуровано через наші вибори, рішення й проекти, обирання та дію обирання, а отже, і невиконання можливостей дії. Отже, трансцендентальна потенційність розчленовує внутрішню структуру стосунку до-себе-самого згідно з визначеними можливими перебігами й розгалуженнями ситуацій дій.

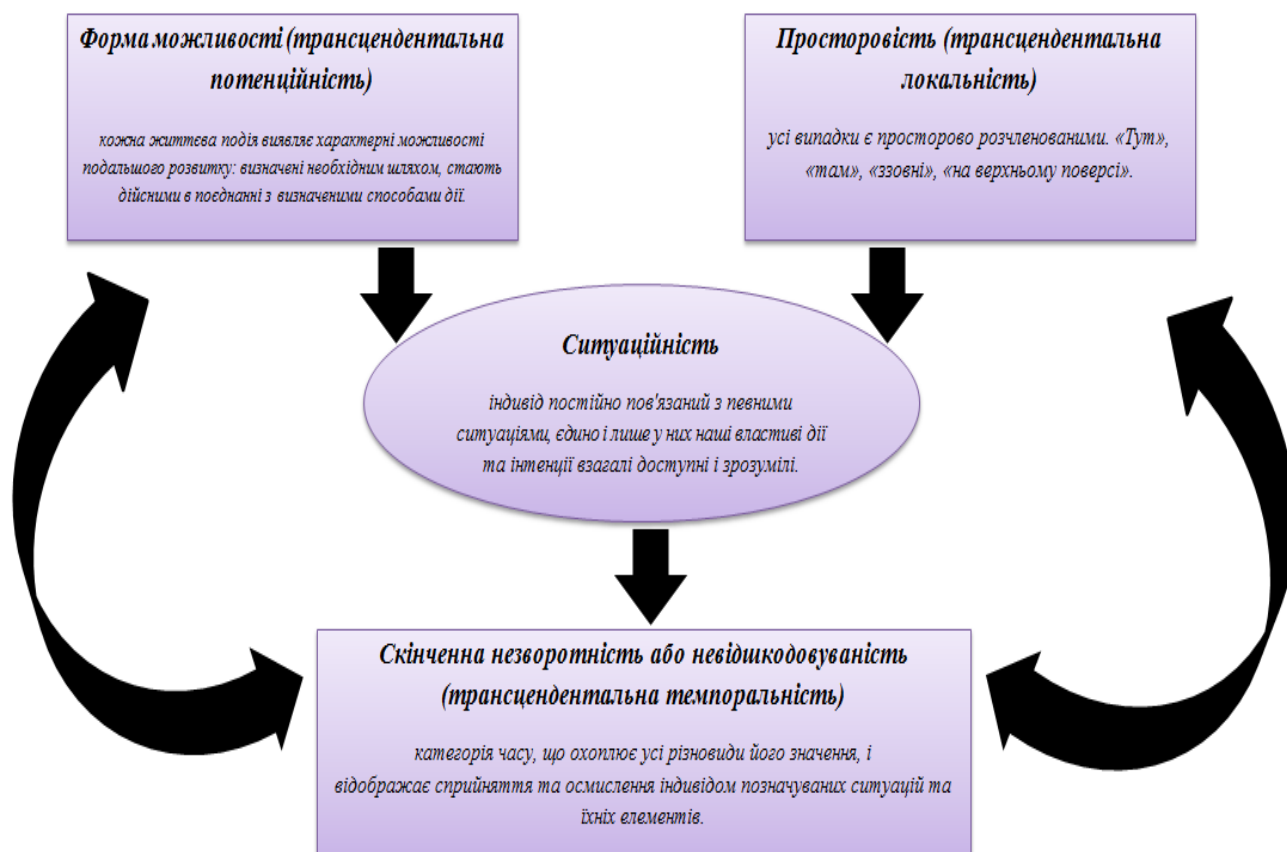
- Просторовість (трансцендентальна локальність) – усі випадки є просторово розчленованими. «Тут», «там», «ззовні», «на верхньому поверсі»: за допомогою локальних індикаторів відкривається первинний орієнтаційний простір існування, у якому можуть здійснюватись і, відповідно, виявлятися смислові рухи й осмислено зрозумілі напрями (Лаврухіна, 2009). Розрізняють, також тілесно орієнтований простір, він становить «власний», «фактичний» і не є належним іншим («об'єктивному», «фізикалістичному») просторам. Сама просторовість як трансцендентальна форма життя не дає змоги себе локалізувати «тут» або «там», «позаду», «попереду», «вгорі» або «внизу», унеможливаючи такі внутрішні розрізнення (Кувшинова, 2009).

- Скінченна незворотність або невідшкодовуваність (трансцендентальна темпоральність) – у часовій тематиці також є вираженим проблемне становище можливої мислимості єдності людського буття. Системне значення трансцендентальної часовості для конституції індивідуальності стає особливо значущим, коли особа відмовляється від монологічно-суб'єктцентристського способу бачення й враховує

факт трансцендентальної конституції, дотримуючись думки: «ця часовість у жодному разі спеціально не “належить” мені й щоразу не розчиняється “зараз і зараз” у “моїй сучасності”». Названі практичні трансцендентальні форми відповідальності та провини вказують на первинну інтерперсональну будову етичної часовості. Дані в темпоральних індикаторах орієнтири «раніше», «пізніше», «колись» і «зараз», «тоді» і «потім» містять свою функціональну здатність до використання в життєвих ситуаціях у випадках дії, які завжди є екзистенційно-якісно визначені (Жаров, 2007).

Також часова й просторова конституція первинної ситуації світу прагматично розкривають сенс первинних смислоситуацій: орієнтації на взаємозв'язки особистісного життя не розпадаються на частини, із яких вони потім постфактум мали б лише складатись, натомість вони утворюють первинні (такі, що не підлягають редукції) смислові утворення або смислові образи (Разі, 2009) (див. рис. 3).

Рис. 3. *Взаємозв'язок трансцендентальних особливостей життєвої форми: «Форма можливості», «Просторовість», «Ситуаційність», «Скінченна незворотність або невідшкодуваність»*

- Спільність з іншими (трансцендентальна соціальність) є центральною трансцендентальною формою фактичної фундаментальної ситуації, розбираючи наше буття як таке, що в його різноманітних ситуаціях постають інші індивіди, котрі «реально» залучені до власних дій особи й орієнтувань та втручань до них (апріорна соціальна належність до передумов кожної окремої особистості). Людська ситуація в цілому вказує нам на контекст трансцендентальної інтерсуб'єктивності, лише виходячи з неї, ми спочатку обґрунтовуємо цю констатацію суто генетично й емпірично, при цьому унеможлиблюючи утворення: «суб'єктивності» та «індивідуальності», у сенсі спільного первинного світу (Попова, 2014: 106–110).

- Самотність (трансцендентальна індивідуальність) – вирізняється лише у випадку комунікативного апріорі й трансцендентальної соціальності. Стосунок цієї конститутивної самотності як фундаментальної риси особистісного світу в її стосунку до спільності в практично-психологічному сенсі має глибинне значення: утворюється одиничність індивідуальностей, що робить можливим розуміння, ідентифікацію й вирізнення вдалих способів власної індивідуальності (Попова, 2014: 106–110). Квантифікація екзистенційних якостей і викривлення автентичних способів поведінки у фундаментальній ситуації та досягнення й упровадження їх у своє життя є суттєвими похибками, які походять від практичних категоріальних помилок. У випадку самотності все залежить від того, як ми практично досягаємо цю трансцендентальну життєву форму, як практичне бачення і настанову, які формують розумний життєвий простір (Жаров, 2007).

- Тілесність – усі наші орієнтування, дії й звершення тілесно зумовленні, опосередковані й підтримані. У трансцендентальній фактичній фундаментальній ситуації ми маємо запобігати редукціоністському розумінню людського живого тіла, яке категоріально його повертає до рівня фізичного або речі. Достеменно спосіб жити тілесно є обмеженим у здійсненні існування й унеможлиблює ізоляцію від світовості, рефлексивності, мовності та соціальності особистості й здатності розглядати ці постулати лише для себе (Попова, 2014: 106–110). Стосунок до себе самого, рефлексивність може складно сприйматись ідеалістично як процес «у свідомості», і грубо – «у голові», краще в матеріалістичному сенсі, у якому ми говоримо про тілесний базис нашого існування й водночас людського світу взагалі (Лаврухіна, 2009).

Ураховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що остракізм на глибинному когнітивно-емоційному рівні впливає на фактичну фундаментальну ситуацію особистості, порушуючи задоволення основних рис трансцендентальних понять життєвої форми (див. рис. 4).

Рис. 4. Вплив остракізму на трансцендентальні риси життєвої форми: «Спільність з іншими», «Тілесність», «Самотність»

Негативні реакції інших людей набувають різних форм (незацікавленість, критика, упередження, уникнення, неприйняття, зрада, стигматизація, зневага, залишення, образа, залякування й різні дрібні образи та образи) й мають загальний вплив на емоції, самооцінку та поведінку (Leary, 2003: 401–418).

Психологічне ядро всіх випадків, коли особистість отримує негативні реакції від інших, полягає в тому, що вони являють собою різного ступеня загрози для мети бути оціненими й прийнятими іншими. У деяких випадках загроза соціального визнання є явною, наприклад, коли дитина піддається остракізму з боку товаришів з ігор, член групи виключається, співробітник звільняється з роботи або в навчальному середовищі ігнорується однокласник. В інших випадках відхилення є більш неявним (Бердишев, 2005: 3–5). Наприклад, деякі прояви забобонів і стигматизації сформульовані в нейтральних (і навіть позитивних) термінах. Випадки, коли осіб уникають або ігнорують, часто невловимі, а іноді важко зрозуміти, чи означає критика доброзичливий конструктивний зворотний зв'язок або ознаку соціальної

девальвації й зниженого визнання. Однак у всіх випадках потенційні можливості такого досвіду полягають у загрозі, яку вони становлять для почуття особистості, які інші бажають взяти та включити їх у між-особистісні стосунки й соціальні групи (MacDonald, 2005: 202–223). Отже, можемо стверджувати, що, всі негативні міжособистісні події можуть знизити сприйнятту індивідам відносну цінність – ступінь, у якому вони вважають, що інші цінують відносини з ними.

Універсального визначення цього поняття не існує, однак поширена думка, що остракізм є підкатегорією агресивної поведінки, що характеризується трьома мінімальними критеріями:

- ворожий намір;
- дисбаланс влади;
- повторення протягом деякого часу (Parigi, 2014: 53–71).

Отже, знуцання можуть бути визначені як діяльність повторюваної агресивної поведінки, спрямованої на заподіяння шкоди індивіду, розумово й емоційно. Визначають такі фактори ризику та наслідки переживання особистістю, досліджуваного нами явища: депресія й розлад особистості, а також швидке зростання гнівного настрою та застосування сили, пристрась до агресивної поведінки, сплутування дій інших як ворожий намір, турбота збереження власних інтересів і нав'язливі ідеї участі в жорстоких діях; така характеристика остракізаторів не має вікових рамок, але загалом ми можемо спостерігати це явище в середніх освітніх закладах (Baumeister, 2006: 589–604).

Норвезький дослідник Д. Олвеус, стверджує, що знуцання відбуваються, коли людина «неодноразово протягом деякого проміжку часу піддається негативним діям із боку одного або групи індивідів», указуючи на не випадкову природу цього явища. Індивідуальний, одноразовий прояв соціальної ізоляції зазвичай характеризується тим, що особа поводить певним чином, щоб отримати владу над іншим індивідом або певною соціальною групою.

Також деякі вчені діляться дослідженнями, які вказують на психологічну силу й високий соціальний статус, так званих остракізаторів. Водночас ними можуть переслідуватись емоційно стурбовані й соціально маргіналізовані цілі (Patti, 2005: 21–26). Соціальна група часто може пропагувати дії лідера, метою яких часто бувають знуцання, розваги, насмішки, та брати в них участь.

Остракізм можна розглядати як окреме соціальне явище, за допомогою котрого особистість, часто приховує свою неспроможність

за допомогою агресії, спрямованої на іншого індивіда. Це, можна розглядати, як жорстоке поводження з боку індивіда або соціальної групи, яка отримує задоволення від заподіяння неприємних відчуттів, дискомфорту іншим. Особистість, що стала жертвою досліджуваного поняття, схильна відчувати сором і невпевненість у собі й вважає за краще не повідомляти про знущання та приниження (Hardin, 2001: 3–21).

Соціальна ізоляція має свої певні закономірності, такі як вікові, гендерні та психологічні. За ними стоїть більшою мірою дисбаланс влади, при якій один індивід підпорядковується іншому, різними способами й тривалий час. Особливості визначаються низкою вітчизняних і зарубіжних досліджень. Серед них можна виокремити:

✓ по-перше, асиметричність цього процесу: з одного боку, – остракізатор, що є психологічною силою, з іншого – потерпілий, який гостро потребує підтримки й допомоги третіх осіб;

✓ по-друге, негативний вплив на особистісну впевненість індивіда і, як наслідок проблеми успіху – погіршення психофізичного стану особи, утрата власної гідності й самоповаги (Parigi, 2014: 53–71);

✓ по-третє, часто це здійснюється навмисно, аби зайняти лідерську соціальну позицію;

✓ по-четверте, це груповий процес, у якому беруть участь не лише остракізатор та остракіз, а й також група, у якій відбувається процес відсторонення.

Тривала агресія, спрямована на одних і тих самих особистостей, створює міжособистісні стійкі відносини, у яких додається віктимізація. Ця форма агресії найбільш характерна для молодшого й середнього шкільного віку. При переході з початкової школи в середню існує тенденція до послаблення, але в деяких – це стійка риса особистості, із віком змінюються лише форми її прояву. Наприклад, емоційне насильство, яке викликає в жертви емоційну напругу, знижує самооцінку. Приниження відбувається шляхом образи індивідуальних рис особистості й інтонування її в цілому (Pickett, 2005: 21–26).

Багато факторів можуть сприяти виникненню соціальної ізоляції, деякі з яких взаємодіють один з одним і можуть їх підсилювати. Майже всі ці чинники обертаються навколо питання про те, як вони впливають на здатність індивіда брати участь у житті суспільства. Причина такого підходу полягає в тому, що така взаємодія є обов'язковою передумовою для встановлення соціальних контактів. Розрізняють екзогенні чинники (у сенсі приналежності до групи соці-

ального ризику) й ендogenous фактори, які належать до структури особистості індивіда (Nicholson, 2012: 147–152).

Загальним для всіх ендogenous показників є той факт, що вони все більше зміцнюються в міру того, як сприймається відторгнення особою, оскільки здатність до релятивізації та адекватної оцінки власного досвіду й зовнішніх подій відсутні саме через недостатність соціальних контактів. Це створює небезпеку того, що неприйнята особистість маневруватиме через своє викривлене сприйняття в ситуації, коли вихід з ізоляції за допомогою її власних можливостей практично неможливий (Parigi, 2014: 53–71). Ізольований індивід розвиває автономне, герметичне уявлення про себе, що не пов'язане із соціальною реальністю й може привести до дій і поведінки, які певною мірою стають незалежними від соціального зворотного зв'язку: нормальний зворотний контакт, у якому власні дії вимірюються реакціями навколишнього середовища та, за необхідності, коригуються або не коригуються, порушуються у важких випадках соціальної ізоляції (Leary, 2003: 401–418). Це також стосується структур особистості, які виглядають як протилежність того, що зазвичай називають соціальними навичками та впевненістю у власних силах. Індивіди з адекватними психологічними захисними механізмами відрізняються тим, що вони розробляють конкретні вимоги щодо їхніх соціальних потреб, щоб бути в змозі сформулювати ці вимоги відкрито.

Одним з ендogenous факторів є негативне Я-зображення. Відсутність почуття власної гідності змушує індивіда сумніватися в тому, що інші можуть сприймати їх як цінну, приємну чи іншим чином позитивну особу. Отже, чекаючи неминучих відхилень, вони навіть не намагаються підтвердити свої негативні оцінки за допомогою практичного досвіду (MacDonald, 2005: 202–223).

Недоречне узагальнення конкретного соціального досвіду як ще один ендogenous чинник, що впливає на соціальне неприйняття індивіда, характеризується, відсутністю соціального досвіду. Це означає, що окремі індивідууми переоцінюють індивідуальні, випадково виникаючі негативні події у своїй спільності. Крім того, існує тенденція ігнорувати конкретні обставини реальної ізолюваною ситуації й замінювати їх тим, що зазвичай не вписується в суспільні норми (MacDonald, 2005: 202–223).

Селективне негативне сприйняття пояснює те, що соціально ізолювані особи розвивають моделі сприйняття, які все частіше обро-

бляють негативні переживання, систематично пригнічуючи позитивні події. Отже, суб'єктивний досвід власної ролі в соціальному середовищі – це серія невдач і відмов. Страх невдачі та загальне очікування лиха призводять до посиленого відходу від соціальних зв'язків (Buckley, 2004: 14–28).

Конкретні шаблони атрибуції впливають на те, що часто неприйнятні соціумом або конкретним індивідом особистості схильні розробляти (псевдо) пояснення своєї ізоляції, спільна риса якої полягає в тому, що незадовільний і хворобливий соціальний досвід завжди пояснюється негативними якостями особи (внутрішня атрибуція), такими як відсутність привабливості або доброти. Отже, індивід, який відчуває себе знехтуваним і відкинутим суспільством, дає соціальній групі аргументи на користь того, чому «правильно» сигналізувати про відштовхування й відхилення. Ідея про те, що причини невдачі соціальної взаємодії можуть також лежати в протилежних або ситуаційних обставинах (зовнішня атрибуція), часто не передається хронічно ізолюваному індивіду.

Ігнорування індивіда з часом може призводити до жахливих наслідків психоемоційних порушень, відсторонень особистості від соціуму, вибору бути вигнанцем, задля уникнення неприємних відчуттів (Eisenberger, 2003: 290–292).

Спираючись на мультимотивну теорію, можемо стверджувати, що після переживання явища остракізму особи майже завжди більш-менш одночасно відчувають три набори мотивів, які можуть сприяти конкуруючій поведінці (див. рис. 5).

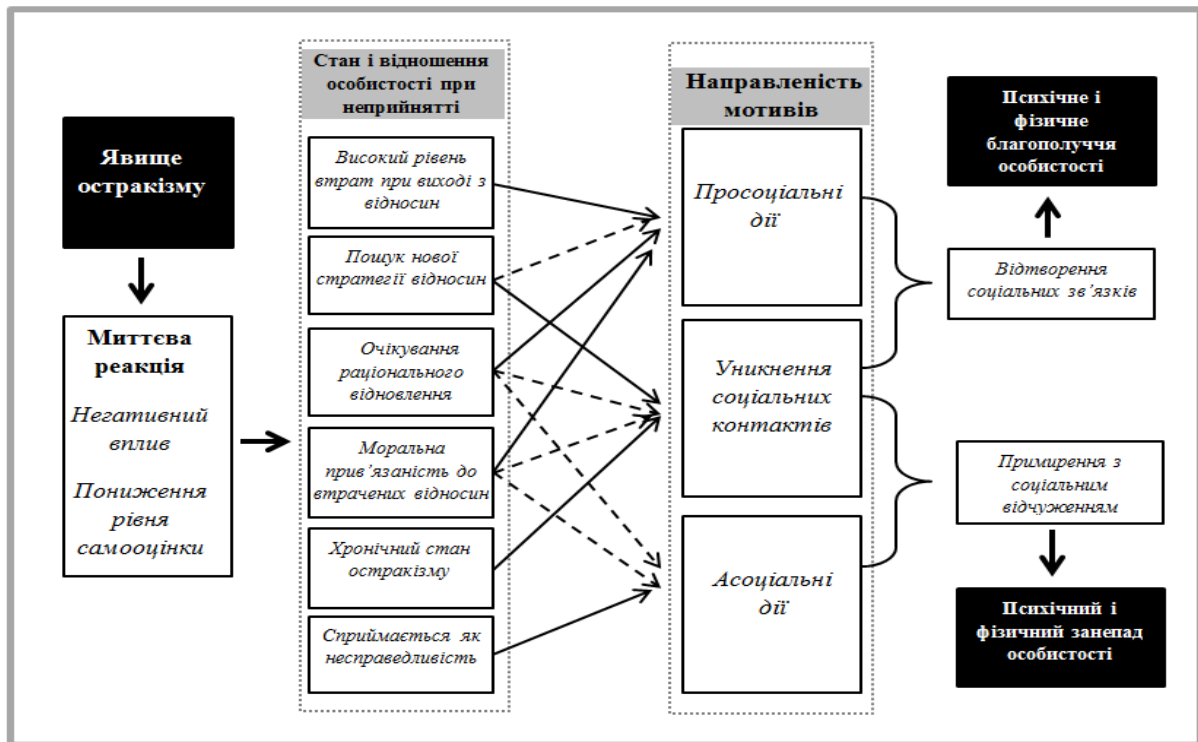
Перший пов'язаний із підвищеним бажанням соціальних зв'язків – у багатьох випадках з об'єктом, яким вони не були прийняті, але часто й з іншими, котрі можуть забезпечити приналежність і підтримку (Parigi, 2014: 53–71). Дії особистості часто направлені відповідно до їхнього прагнення домогтися цілі, але навіть відсутність схвалення може викликати соціально спрямовані мотиви.

Другий набір мотивів уключає гнівні, асоціальні спонукання захищати себе або заподіювати шкоду особі, групі, із якої її витіснено.

Соціально не прийнятні особистості, часто відчувають злість й іноді діють відповідно до своїх агресивних намірів. Третя група – це особи, які пережили явище соціального відторгнення і є вмотивованими на уникнення повторення подібної ситуації. У результаті

вони можуть вийти із соціального контакту не лише з тими, ким не були прийняті, але іноді й із тими, у чиєму схваленні сумніваються (Baumeister, 2006: 589–604).

Рис. 5. Рефлексивні реакція особистості на остракізм (мультимотивна теорія)

Остракізм може пояснюватися як однозначне відхилення й трактуватися як утрата особою почуття соціальної приналежності (Parigi, 2014: 53–71). Якщо самотність – це тимчасове відчуття відірваності від суспільства, то соціальна ізоляція – тотальне відторгнення й несумісність свого «Я» із соціумом. Відхилення може спостерігатися в індивідів будь-якого віку, для кожного з яких характерні свої симптоми ізоляції (Hardin, 2001: 3–21).

✓ Тут же важливо розмежувати об'єктивну й суб'єктивну неприналежність до групи (Twenge, 2001: 1058–1069). Перше – це фактична відсутність соціальних зв'язків, на які особистість іде добровільно (у разі відлюдництва, чернецтва або ескапізму). Також простежено примусову ізоляцію (у разі одиночного тюремного ув'язнення). Але нас цікавить суб'єктивна соціальна ізоляція – гострий внутрішній недолік у взаємодії з іншими. У цьому випадку індивід може бути об'єктивно пов'язаний із навколишнім оточенням, але не виконувати жодної соціальної ролі в цій групі. Спочатку вважалося, що соціальне

неприйняття може бути наслідком особливостей расової приналежності, імміграції або політичних чинників. Але пізніше з'ясувалося, що існування суспільства в цілому призводить до випадків соціальної неприналежності конкретних індивідів, без передумов вищезазначених чинників (Downey, 2004: 668–773).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Трансцендентальні поняття людського буття спираються на низку практичних фундаментальних постулатів існування індивідів: ситуаційність, свідомість, мовність, дійсність або трансцендентальна фактичність, форма можливості (трансцендентальна потенційність), просторовість (трансцендентальна локальність); скінченна незворотність, або невідшкодовуваність (трансцендентальна темпоральність).

Важливими для нашого вивчення є категорії фундаментальної ситуації: спільність з іншими (трансцендентальна соціальність) – апріорна соціальна належність індивіда до передумов кожної окремої особистості. Самотність (трансцендентальна індивідуальність), що передбачає стосунок конститутивної самотності як фундаментальної риси особистісного світу в її ставленні до спільності в практично-психологічному сенсі індивідуальності. І тілесність, яка вказує, що всі наші орієнтування, дії й звершення тілесно зумовлені, опосередковані та підтримані; які безпосередньо піддаються деформації при соціальній ізоляції індивідів.

Тобто остракізм на глибинному когнітивно-емоційному рівні впливає на фактичну фундаментальну ситуацію особистості, порушуючи задоволення основних рис трансцендентальних понять життєвої форми.

Остракізм належить до акту ігнорування й виключення індивідів. Він відрізняється від соціальної ізоляції тим, що зазвичай вимагає ігнорування або відсутності уваги на додаток до відірваності від соціуму. Відрізняється від явних актів неприйняття та залякування, тому що, замість поєднання відчуження зі словесним, фізичним насильством, має на увазі відсутність або незначну увагу до особистості або групи.

Сприятливі виникненню соціального неприйняття та неприналежності особистості до групи можуть багато факторів. Розрізняють екзогенні чинники (у сенсі приналежності до групи соціального ризику) й ендогенні, які належать до структури особистості індивіда.

Загальним для всіх ендогенних показників є той факт, що вони все більше зміцнюються в міру того, як сприймається відторгнення

особою, оскільки здатність до релятивізації й адекватної оцінки власного досвіду та зовнішніх подій відсутні саме через недостатність соціальних контактів. Одним з ендогенних факторів є негативне Я-зображення. Також недоречно узагальнення конкретного соціального досвіду, селективне негативне сприйняття світу й конкретні шаблони атрибуції.

Усвідомлення особою акту неприйняття її іншими стає причиною виникнення одного з трьох типів мотивів: підвищене бажання соціальних зв'язків – соціально спрямовані мотиви, гнівні, асоціальні спонукання – злість, дія відповідно до агресивних намірів, уникнення повторного виключення – відхід від соціальних контактів.

Подальший розгляд цієї проблеми вбачаємо в більш розгорнутому вивченні поняття остракізму і його впливу на інші фундаментальні категорії життєвої форми, а також дослідженні індивідуальних рис особистості, які впливають на можливість виходу індивіда, котрий є відстороненим, з соціальної ізоляції.

Література

1. Бердишев, І. С. (2005). Ліки проти ненависті. *Перше вересня*, 18, 3–5.
2. Жаров, С. Н. (2007). *Трансцендентне в онтологічних структурах філософії і науки*. (Автореф. дис. ... д-ра філос. наук), 40 с.
3. Кувшинова, А. О. (2009). *Люди і час: конфлікт поколінь в дзеркалі соціальної злагоді*. Тюмень: Друкарник, 319 с.
4. Лаврухіна, І. М. (2009). Ідея трансцендентного: концептуальні версії в культурі. (Автореф. дис. ... д-ра філос. наук), 42 с.
5. Попова, Є. І. (2014). Специфіка жорстокого поводження з дітьми в шкільному середовищі. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*, 6, 106–110.
6. Разі, Д. Н. (2009). Телеологічний принцип в науці (трансцендентальний підхід). (Автореф. дис. ... д-ра філос. наук), 32 с.
7. Римський, В. П. (2008). *Наука і філософія: класичні, некласичні і постнекласичні парадигми*. Білгород: ІСЦ «ПОЛІТЕРРА», 451 с.
8. Baumeister, R. F., DeWall, C. N., Ciarocco, N. L., Twenge, J. M. (2006). Social exclusion impairs self-regulation. *J. Personal. Soc. Psychol.*, 88, 589–604.
9. Buckley, K. E., Winkel, R. E., Leary, M. R. (2004). Reactions to acceptance and rejection: Effects of level and sequence of relational evaluation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 14–28.
10. Downey, G., Mougios, V., Ayduk, O., London, B., Shoda, Y. (2004). Rejection sensitivity and the defensive motivational system: insights from the startle response to rejection cues. *Psychol. Sci.*, 15, 668–773.
11. Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., & Williams, K. D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302, 290–292.

12. Hardin, C. D., Conley, T. D. (2001). A relational approach to cognition: Shared experience and relationship affirmation in social cognition. *Cognitive social psychology*, 203, 3–21.

13. Leary, M. R., MacDonald, G. (2003). Individual differences in self-esteem: a review and theoretical integration. *Guilford Press*, 105, 401–418.

14. MacDonald G., Leary, M. R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychol. Bull*, 131, 202–223.

15. Nicholson, R. A. (2012). Review of social isolation: an important but underassessed condition in older adults. *Prim Prev*, 33, 137–152.

16. Paolo Parigi and Warner Henson II. (2014). Social Isolation in America. *Rev. Sociol*, 40, 53–71.

17. Patti M. Joseph B. (2016). Media Effects: Theory and Research. *Rev. Psychol*, 67, 315–388.

18. Pickett, C. L., Gardner, W. L. (2005). The social monitoring system: enhanced sensitivity to social clues as an adaptive response to social exclusion. *Personal. Soc. Psychol*, 45, 21–26.

19. Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M., Stucke, T. S. (2001). If you can't join them, beat them: effects of social exclusion on aggressive behavior. *Personal. Soc. Psychol*, 81, 1058–1069.

References

1. Berdyshev, I. S. (2005). *Liky proty nenavysti. [Drugs against hatred]*. First of September, 18, 3–5 [in Ukrainian].

2. Zharov, S. N. (2007). *Transtsendentne v ontolohichnykh strukturakh filosofiyi i nauky. [Transcendent in the ontological structures of philosophy and science.]* author's abstract dis for the sciences. degree doc. Philosophy Sciences 40 p. [in Russian].

3. Kuvshinova, A. O. (2009). *Lyudy i chas: konflikt pokolenitsy v dzerkali sotsial'noyi zlahody. [People and time: the conflict is rampant in the mirror of social harmony]*. Tyumen: The printing press. 319 p. [in Ukrainian].

4. Lavrukhina, I. M. (2009). *Ideya transtsendentnoho: kontseptual'ni versiyi v kul'turi. [The idea of transcendental: conceptual versions in culture.]* author's abstract dis for the sciences. degree doc. Philosophy Sciences, 42 p. [in Russian].

5. Popova, Ye. I. (2014). *Spetsyfika zhorstokoho povodzhennya z dit'my v shkil'nomu seredovyshchi. [Specificity of ill-treatment of children in the school environment.]* Scientific and methodical electronic journal «Concept», 6, 106–110 [in Ukrainian].

6. Raza, D. N. (2009). *Teleolohichnyy pryntsyp v nautsi (transtsendental'nyy pidkhid). [The teleological principle in science (transcendental approach).]* author's abstract dis for the sciences. degree doc. Philosophy Sciences, 32 p. [in Russian].

7. Roman, V. P. (2008). *Nauka i filosofiya: klasychni, neklasychni i postneklasychni paradyhmy. [Science and philosophy: classical, non-classical and post-classical paradigms.]* Belgorod: CPI «POLITERRA», 451 p. [in Russian].

8. Baumeister, R. F., DeWall, C. N., Ciarocco, N. L., Twenge, J. M. (2006). Social exclusion impairs self-regulation. *J. Personal. Soc. Psychol*, 88, 589–604 [in English].
9. Buckley, K. E., Winkel, R. E., Leary, M. R. (2004). Reactions to acceptance and rejection: Effects of level and sequence of relational evaluation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 14–28 [in English].
10. Downey, G., Mougios, V., Ayduk, O., London, B., Shoda, Y. (2004). Rejection sensitivity and the defensive motivational system: insights from the startle response to rejection cues. *Psychol. Sci*, 15, 668–773 [in English].
11. Eisenberger, N. I., Lieberman, M. D., & Williams, K. D. (2003). Does rejection hurt? An fMRI study of social exclusion. *Science*, 302, 290–292 [in USA].
12. Hardin, C. D., Conley, T. D. (2001). A relational approach to cognition: Shared experience and relationship affirmation in social cognition. *Cognitive social psychology*, 203, 3–21 [in English].
13. Leary, M. R., MacDonald, G. (2003). Individual differences in self-esteem: A review and theoretical integration. *Guilford Press*, 105, 401–418 [in English].
14. MacDonald, G., Leary, M. R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychol. Bull*, 131, 202–223 [in English].
15. Nicholson, R. A. (2012). Review of social isolation: an important but underassessed condition in older adults. *Prim Prev*, 33, 137–152 [in USA].
16. Paolo Parigi and Warner Henson II. (2014). Social Isolation in America. *Rev. Sociol*, 40, 53–71 [in USA].
17. Patti, M., Joseph, B. (2016). Media Effects: Theory and Research. *Rev. Psychol*, 67, 315–388 [in USA].
18. Pickett, C. L., Gardner, W. L. (2005). The social monitoring system: enhanced sensitivity to social clues as an adaptive response to social exclusion. *Personal. Soc. Psychol*, 45, 21–26 [in USA].
19. Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M., Stucke, T. S. (2001). If you can't join them, beat them: effects of social exclusion on aggressive behavior. *Personal. Soc. Psychol*, 81, 1058–1069 [in USA].

Received: 05.08.2019

Accepted: 13.09.2019